

JEŠTĚ JEDNOU K LEVÍNSKÉMU NÁPISU. HISTORICKO-UMĚLECKÉ SOUVISLOSTI

Lubomíra HAVLÍKOVÁ

Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha, Česká republika

Levínský nápis se zobrazením lva se nachází na klenebním svorníku, který pochází ze zaniklého gotického farního kostela v Levíně, a proto je reliéf lva na svorníku spojován s erbem zakladatele kostela.³⁷ V letech 1788–1799 [22], [35] byl svorník druhotně vsazen a zazděn do zadní stěny hlavního oltáře nového barokního kostela Povýšení sv. Kříže v městysi Levín v severních Čechách (Ústecký kraj), odkud byl v r. 1952 vyňat a přemístěn na pravou vnitřní stěnu kostela. V našich následujících úvahách se pokusíme na základě nové interpretace zasadit nález levínského nápisu se zobrazením lva do širších historicko-uměleckých souvislostí

Levínským svorníkem s nápisem a reliéfní figurou (obr. 1 a, b) se v minulosti zabývala řada badatelů. Vývoj bádání od konce 19. do začátku 20. století (J.E. Wocel, V. Kromlus, J. Ackermann, R. Müller, W. Hieke, H. Ankert, R. Hohbach, J. Peters, F. Bernau, A. Paudler aj.), včetně fantaskních závěrů o keltském a runovém písmu či spodobnění pohanského slovanského boha Černoboha, shrnul levínský rodák J. Smetana. [63] Vědecký filologický výzkum levínského nápisu, který představuje jednu z raných epigrafických památek v českém prostředí, provedl paleoslovenista F.V. Mareš. [35] Zkoumáním nápisu se zabývala také paleoslovenistka Z. Hauptová, která Marešovy poznatky revidovala a upřesnila. [22] K památce se vyjádřili rovněž numismatik J. Pošváb [51] a historik architektury a umění J. Cibulka.³⁸ F.V. Mareš levínský nápis, který představuje osm roztroušených písmen o velikosti zhruba 4–5 cm, identifikoval jako nápis církevněslovanský a písmena jako cyrilská; jejich archaizující tvary představují dožívání starší kulturní, tedy cyrilometodějské církevněslovanské tradice [35], [36] v Čechách. Podle Marešových slov jde o první doklad

³⁷ Podle A. Sedláčka to byl Heřman z Ralska (1175–1197), považovaný za (syna) zakladatele rodu Markvarticů, nebo jeho syn Beneš (1197–1222). Viz [60], [47].

³⁸ Cibulkův uměleckohistorický posudek viz [35].

epigrafické cyrilice na české půdě a nápis kladl do 2. pol. 12. století, případně na počátek 13. století. [35] Cyrilská písmena kolem figury lva četl jako slova *IISUS CHRISTOS*. Spojení těchto slov se symbolem lva interpretoval ve smyslu biblickém, t. j. lev jako vítězný Kristus, jak na to odkazuje Apokalypsa 5,5³⁹ slovy *vicit leo de tribu iuda*. Jak uvedla Z. Hauptová, nejstarší církevněslovanské texty Apokalypsy však tato slova vynechávají, a proto se domnívá, že je potřeba nápis číst jako *Christos nika*, tj. Kristus vítězí, což by zhruba odpovídalo duchu latinského hesla středověké církve: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat*, které charismatickou moc Krista a Kristovy nebeské říše upřednostňovalo před mocí panovnickou a vazalskou a odráželo se jak v každodenním životě středověké společnosti, tak v jejím umění. F.V. Mareš se domníval, že „tvarem písma se Levínský nápis jako celek hlásí ke grafickému usu, běžnému nejspíše v druhé polovině XII. nebo začátkem XIII. století“. [35] Jako srovnávací materiál se nabízí nápis na fragmentech románského tympanonu (obr. 2) z hradní kaple zaniklého hradu Oldříš (u Předhradí u Pňova, Kolínsko), [27], [43], [53]⁴⁰, [41], [38]⁴¹ založeného snad v 11. století. Oldříšské zlomky znázorňují *Traditio legis*, kde reliéfní postavy sv. Petra a Pavla obklopují Krista, [65] a obsahují vyrytá „pozdní řecká (nebo cyrilská) písmena“. [54] Někteří badatelé kladou jejich vznik do 11. [54]⁴² nebo do 1. pol. 12. století. [54]⁴³, [65]⁴⁴ Archeoložka K. Reichertová považuje písmena na reliéfu za „ohlas řecké kulturní složky staroslověnské vzdělanosti v Čechách“. Je škoda, že ani F.V. Mareš, ani Z. Hauptová nekonfrontovali epigrafický nápis z Levína s oldříšským.

Levínský nápis doprovází zvířecí reliéf. Na klenebním svorníku, válcovitého tvaru o průměru 34 cm světle okrové barvy z českolipského pískovce⁴⁵ s pozůstatky čtyř křížově rozložených žeber,⁴⁶ se nachází na kruhové základně uprostřed cyrilského nápisu vytesaná reliéfní figura, která vystupuje 5–10 mm nad povrch svorníku [35] a která byla v 19. století identifikována jako lev. Místní

³⁹ Obraz Judy jako lva pochází také z knihy Genesis [Gn 49,9].

⁴⁰ Na s. 29 připomíná k r. 1110 Oldříš a tam k r. 1310 zříceniny kostela sv. Jana Křtitele.

⁴¹ Fragmenty románského tympanonu uloženy v lapidáriu Národního muzea v Praze.

⁴² Obr. 20, 21 (u obrázku je uvedeno 11. stol.).

⁴³ Uvádí 1. pol. 12. století.

⁴⁴ Klade vznik tympanonu před r. 1150.

⁴⁵ Geologický posudek V. Kleina viz [35].

⁴⁶ Cibulkův rozbor viz [35].

lidé přezdívali figuru „levínský kocour“, [22] protože jim připomínala kočku. Na reliéfním vyobrazení vidíme čtyřnohé zvíře, které bylo zachyceno v pohybu, v běhu nebo ve skoku, nikoliv staticky, tj. ve stojící pozici. Tělo zvířete je zobrazeno z profilu, hlava *en face* – z heraldického hlediska jde o zobrazení lva ve skoku zpět hledícího. Provedení reliéfu je zjednodušené až primitivní. Figura nemá kolem hlavy zobrazenou hřívu jako jiná vyobrazení lvů, a proto zůstává otázkou, zda v podobě šelmy lze spatřovat lva nebo lvici. Původně polychromovaný klenební svorník se zbytky červené barvy je považován za gotický architektonický prvek, a proto zaniklý kostel v Levíně pokládal J. Cibulka za gotickou stavbu z konce 13. století.⁴⁷

Jak se jeví reliéf lva na svorníku v historicko-uměleckém kontextu? Hrad Levín vznikl na původně slovanském hradišti (Hradec), jež podlehl destrukci a materiál z ruin byl použit na stavbu nového centra. Klenební svorník či deska s emblémem lva přežily zřícení hradu (hradní síň, rotundy, kaple?) a jako architektonický prvek byly druhotně použity v levínském gotickém a poté barokním kostele. Hrad Levín se rozprostíral na horním prostoru návrší a je A. Sedláčkem považován za nejstarší zděný hrad v Čechách.⁴⁸ Podle sporých archeologických nálezů⁴⁹ byl jeho vznik datován do 2. pol. 13. století. [1] Části nalezených artefaktů stejně jako inkriminovaný svorník, deska s reliéfem lva a cyrilským nápisem byly z pískovce. K držitelům hradu Levín patřili páni z Michalovic, vedlejší větev Markvarticů, rody se znakem lva/lvice v erbu (obr. 3).⁵⁰ Jejich předek Markvart s bratrem Benešem dostal za službu Vladislavovi II.⁵¹

⁴⁷ Cibulkův rozbor viz [36].

⁴⁸ Hrad Levín nedaleko Úštěku byl zničen za husitských válek v r. 1422. Viz [51], [1], [60], [18], [19]. Existuje také hrad Levín u Staré Paky (Královéhradecký kraj) z 13./14. století, založený rodem Načeraticů (Hronoviců) a zaniklý v 15. století. Majitelé se znakem stříbrného vpravo hledícího jednoocasého lva v zeleném poli užívali přídomek z Levína.

⁴⁹ Po devastaci dochovány zbytky obvodových zdí, hradeb na jižní straně a tzv. kaple na severovýchodní straně (polygonálně uzavřený objekt, půdorys tvořila obdélná loď a malé čtvercové presbyterium). K výzkumu viz <http://www.ohradech.eu/levin.html>.

⁵⁰ Z rodu Markvarticů vyšli páni z Lemberka, Zvířetic, Michalovic, Vartenberka, Valdštejna. Rod pánů z Michalovic se v listinách poprvé objevuje v r. 1281, zakladatelem byl Jan z Michalovic (1281–1296), nejvyšší číšník. Viz [47].

⁵¹ Český panovník Vladislav II. (1110–1174, 1158–1172 český král).

darem území v Pojizeří a cisterciácký klášter v Hradišti,⁵² založený patrně v r. 1145. Rodovým hradem Michaloviců byl hrad Michalovice nad řekou Jizerou, datovaný do 2. pol. 13. století. Jeho zřícenině dominuje zbytek okrouhlé věže a zdi s románskými okny. Markvartický hrad Ralsko připomínaný k r. 1175 je rovněž zřícenina s částečně zachovanou věží čtvercového půdorysu⁵³ s románskými okny. Ruiny markvarticko-michalovických hradů mají atributy románského i gotického slohu a byly datovány až do 2. pol. 13. století, ač Ralsko bylo známo již po 2. pol. 12. století. Vzhledem k tomu, že nebyl dosud proveden archeologický výzkum všech nejstarších hradů na českém území a propracována jejich typologie a stylová klasifikace a že v jednotlivých historických etapách docházelo k jejich mnoha přestavbám, lze stěží určit jejich přesnou slohovou typologii. Měli-li pozdější gotické hrady románské předchůdce a nalézáme-li na nich základy a atributy románského slohu, pak vznikly dříve než v 2. pol. 13. století, kam byly dosud datovány, a to nejpozději kolem pol. 12. století. Románské umění bylo službou Bohu a světské moci, rozvíjela se sakrální a světská architektura i drobné, užité umění. Za Vladislavovy vlády došlo k stavebnímu boomu a v románském stylu byla postavena řada světských a církevních staveb: hradů, klášterů, kostelů, měšťanských domů, Juditin most. Aristokracie sídlila v pevných románských hradech, jako byly Oldříš, Ralsko, Michalovice a Levín, později přestavěných v gotickém slohu, zruinovaných či zcela zaniklých. Vývoj románského slohu, který pronikl do českých zemí později, zde trval déle než v západní Evropě, odkud také později pronikaly gotické vlivy. Na přelomu 12./13. století se oba umělecké slohy prolínaly, mísily a vznikaly hybridní umělecké formy v architektuře, sochařství a malířství.

Existenci Levína v 12. století dokládá dochovaný listinný materiál. Na jeho základě se badatelé domnívali, že v r. 1169 daroval Vladislav II. *villa nomine Leuin et silvam*⁵⁴ do vlastnictví špitálnímu řádu maltézských rytířů – johanitů,

⁵² Klášter (Mnichovo) Hradiště, založený na místě slovanského osídlení, je poprvé zmiňován v r. 1184, v r. 1420 byl vypálen husity-Orebity; zachovány raně gotické zbytky budov a románský opatský portál [33]. Viz [38], [10], [34], [64].

⁵³ Šlo o obytnou hradní věž; podobná byla snad na Levíně, kde na původní přístupové komunikaci je zvonice čtvercového půdorysu vy/pře/stavěná r. 1699 z hradních kamenů. Srov. [59], [16], [17], mluví o stavbě hradů s jednoduchou bergriftovou (věžovou) dispozicí. Donjon a podobu francouzského kastelu měl i románsko-gotický hrad Týřov, dokončený na počátku 13. století.

⁵⁴ Listinné zmínky o Levíně: 1169: *Villa nom. Leuin, quam Wladislaus II. addidit fratribus S. Joannis Hier.*; 1184: *Henricus ep. hosp. S. Joan. Hier. dedit villam de patrio jure ei derelictam*

bojovníků oddaných Bohu a evangeliu, jež v letech 1156–1159 přivedl do Čech.⁵⁵ Ti drželi Levín až do r. 1547.⁵⁶ Vladislavova přichylnost k vojenskému řádu souvisela s křížovou výpravou do Svaté země⁵⁷ za osvobození Svatého hrobu od nevěřících muslimů, během níž se Vladislav setkal v Konstantinopoli s Manuélem I. Komnénem.⁵⁸

Již před 12. stoletím vznikala místa, která měla právo nekrálovského trhu. V písemných pramenech byla označena termíny *villa forensis*, *burgus forensis*, *locus forensis*, *oppidum forensis*, *civitas forensis*, které znamenaly hrad, místo, opevněné sídliště, město. *Villae (forenses)* ležely obvykle na hlavních cestách a komunikačních křížovatkách a často z nich podobně jako z franských falcí a palatií vznikly středověké hrady a města. [2], [56], [26], [32], [38]⁵⁹ Je pravděpodobné, že listinná *villa Leuin* označovala již „hrad Levín“, čemuž by napovídaly i termíny z let 1184 a 1185 *Na Levinfi* a *Na Leuine*, tj. na hradě.⁶⁰

Vrátíme se nyní k zobrazením lva na českém území. K nejstarší středověké pevnostní architektuře na Moravě patří hrad Veverí, který vznikl asi v pol. 11.

nomine Na Levinfi; 1185: *Na Levine prope Usti* (JIREČEK, H. - VON SAMOKOV, R. 1893. *Antiquae Boemiae Usque ad Exitum Saeculi XII, Topographia Historica: Auxiliante Reg, Societate*. [online]. (repr. London, 2013. [2019-09-12]. Dostupné z: http://www.forgottenbooks.org/readbook_text/Antiquae_Boemiae_Usque_ad_Exitum_Saeculi_XII_Topographia_Historica_1500008030/97) FRIEDRICH, G. (ed.). 1904-1907. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, 805–1197*. [online]. Praeae, 1904-1907, 217: 1169: *Ad petitionem autem fratris mei Heinrichi addo eis villam nomine Leuin et silvam...* [2019-09-20]. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=76&page=218>. 281-282: 1186 (dubie fidei): *...et curcuitum, quem eis frater meus Henricus Pragensis episcopus pro animabus patris et matris sue dedit, qui vocatur Naleuine prope Vsti*. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=76&page=283>.

⁵⁵ O uvedení johanitů se zasloužil Vladislavův kancléř Gervasius, který před r. 1169 založil komendu johanitů u Juditina (Judita, 2. manželka Vladislava II.) mostu.

⁵⁶ Jiní badatelé ztotožnili *Leuin* darovaný Vladislavem II. johanitům s dnešní vesnicí Libov (část obce Chudarov, Ústecký kraj). Vycházeli z označení *prope Vsti* v listině z r. 1186, která je však falzem. Ostatně místní názvy odvozené od latinského *leo*, lva jsou poměrně známé, např. Lewenberch, Leumberch, Lemberch (Lemberk), Levice (Slovensko) či Lvov (Ukrajina).

⁵⁷ Druhou křížovou výpravu vedl v letech 1146–1148 Konrád III. (římský král, 1093–1152).

⁵⁸ Manuél I. Komnénos, byzantský císař (1143–1180). Vladislav II. se stal *lizzios anthropos*.

⁵⁹ Falcí byl např. hrad v Chebu, jehož jádro tvořil palác s kaplí.

⁶⁰ K hradům křížáků (*burgus, castrum*) viz [45], [46].

století.⁶¹ V jeho širším areálu se nachází kaple Matky Boží, na jejímž bočním vchodu je románský portál s polokruhovým tympanonem [41] s vytesaným berličkovým křížem uprostřed, složeným ze čtyř písmen T, jehož základem je řecký stejnoramenný kříž (*crux immissa quadrata*). [24] Kolem kříže jsou vyobrazeni dva ležící či lehající si lvy, obrácení hlavami ke kříži (obr. 4). [12] Jejich těla jsou vytesána z profilu, hlavy *en face* podobně jako u lva z Levína. Jiné zobrazení lva pochází z románského kostelíka Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. [14], [15], [67] Kostel s románskými malbami byl postaven v 3. čtvrtině 12. století a archeologický průzkum z let 1973–1974 prokázal v interiéru existenci starších sakrálních objektů. Podlaha v pořadí druhé stavby, románské rotundy z přelomu 11./12. století, byla pokryta románskými reliéfními keramickými dlaždicemi. Dlažba z pálené hlíny obsahuje zhruba 500 kusů většinou fragmentárních dlaždic a vznikla v 1. pol. 12. století. [39]⁶² Dlaždice, obsahující 19 typů výjevů, dříve neznámých, čerpají motivy z přírody, z mytologie i z bible (delfíni, gryf, lev, sfinga, strom života s ptáky). Na obdélné dlaždici s biblickým námětem je zobrazena scéna proroka „Daniela v jámě lvové“ (obr. 5).⁶³ [66] Lvi s vyplazenými jazyky a ocasy zakončenými střapcem jsou vypodobněni z profilu, jeden zcela, druhý má hlavu se vztyčenýma ušima *en face*. Jejich pružné postavy nejsou dokonale opracovány a jsou zobrazeny schematicky, v pohybu, ve skoku a obráceny ke středu, k centrální mužské figuře, k postavě Daniela (*oranta*) směrem dolů.

Koncem 10. století byl Boleslavem II. založen na Ostrově u Davle [37], [57], [4] nejstarší český mužský benediktinský klášter, jehož kostel měl zasvěcení Stětí sv. Jana Křtitele (*Sancti Johannis Baptistae in Insula*), stejné jako románský kostel v Dolních Chabrech. Na dlaždicích z pálené hlíny (obr. 6a, b) z klášterní dílny z původně románského kláštera jsou vyobrazeny postavy lvů: jeden vypodobněn z profilu, s hlavou mírně natočenou *en face*, druhý byl zobrazen z profilu celý. Obě postavy lvů v kruhové dvojité kartuši uprostřed s puntíky hleděli vlevo. Druhý z lvů byl doplněn ornamentální výplní a datován do 1. čtvrtiny 13. století. [38] Keramická dílna, v níž se vyráběly podlahové dlaždice z pálené hlíny zdobené reliéfy, byla součástí hospodářského zázemí kláštera.

⁶¹ Pozdně románský a raně gotický hrad byl založen moravským údělným knížetem Konrádem I. Brněnským (1054–1092) asi r. 1059, první písemný doklad je až z r. 1213, kdy ho spravoval předek pánů z Pernštejna Štěpán. [12]

⁶² Datuje dlaždice do 3. čtvrtiny 12. století. [66] K mladším kachlům viz též [7], [6].

⁶³ Obrázek č. 8 viz na <http://www.osop-chabry.wz.cz/historie.php>.

[38]⁶⁴ Podle svědectví archeologických nálezů zahájila činnost před r. 1130, pracovala až do pol. 13. století a zásobovala výrobou celé okolí. Pro románský charakter dlaždic se lvy svědčí nejen skutečnost, že keramická dílna působila v Ostrově již před r. 1130, ale také okolnost, že zde působilo skriptorium, z něhož vyšly *Gregorii quattuor libri dialogorum*, latinský rukopis dialogů papeže Řehoře z přelomu 11./12. či 12. století. [48], [55], [3] Rukopis obsahuje vedle českých glos také meziřádkové glosy staroslověnské, které patrně napsal mnich ze Sázavského kláštera, který po vyhnání slovanských mnichů v r. 1097 našel azyl v benediktinském klášteře v Ostrově.⁶⁵ Starý latinský rukopis, obsahující cyrilské přípisky datované do 10.–11. století, byl nalezen (vznikl?) také v benediktinském klášteře v Rajhradu u Brna. [28], [29]

Lev, spodobněný z profilu, byl vyobrazen rovněž na románské dlaždici (obr. 7), nalezené na Vyšehradě a pocházející z raně románské baziliky sv. Vavřince.⁶⁶ Historičkou umění A. Merhautovou a historikem D. Třeštíkem byl datován do let 1129–1130. [38] Archeolog B. Nechvátal datoval nalezené dlaždice s antropomorfními, zoomorfními a rostlinnými motivy do období vzniku baziliky, do poslední třetiny 11. století, a považoval je za nejstarší reliéfní dlaždice v západoslovanském kulturním okruhu.⁶⁷ Připomeňme jen, že na Vyšehradě stával zaniklý kostel s patrociníem Stětí sv. Jana Křtitele jako u románských kostelů v Dolních Chabrech, Ostrově u Davle a u kostela u Oldříše. [65] V těchto kostelech (snad i v Sázavském klášteře) byly na podlaze šestiboké dlaždice z pálené hlíny z keramické dílny ostrovského kláštera, na nichž byli zobrazováni lvi, etc. [25], [38], [42] Obdobné dlaždice se nacházely také v dalších románských stavbách, v knížecím paláci na Vyšehradě, na hradech v Žatci a v Plzni. [38] Lev byl vyobrazen také na artefaktech užitého umění, což dokládá archeologický

⁶⁴ Obr. 260.

⁶⁵ V prvních benediktinských kláštěrech koexistovaly západní benediktini s východními basilíány po vzoru kláštera sv. Bonifácia a Alexia na Aventinu v Římě. V takových kláštěrech se vyskytovaly dva liturgické rity: římský a byzantský, tři bohoslužebné jazyky: latinský, řecký a slovanský, čtyři písma: latinská abeceda, řecká alfabeta, slovanská hlaholská a cyrilská abeceda.

⁶⁶ B. Matějka a J. Herain datovali baziliku sv. Vavřince na Vyšehradě zhruba do přelomu 11./12. století. Pod úrovní původní dlaždicové raně románské podlahy byla nalezena předrománská otonská stavba křížového půdorysu, stejného zasvěcení, datovaná do konce 10. století. Viz <http://www.praha-vysehrad.cz/area472>. [38], obr. 63.

⁶⁷ B. Nechvátal prováděl od r. 1968 třetí výzkum baziliky. Viz <http://www.praha-vysehrad.cz/area472>.

nález kaptorgy z lokality Dobrovíz u Prahy, která je datována do 10. století. [9] Lev (obr. 8) je zobrazen v pohybu z profilu, s hlavou otočenou k ocasu a s rozevřenou tlamou. Ocas lva je opatřen štrápcem, obtočeným pod nohama kolem zadní části těla stejně jako u lva z Vyšehradu a Staré Zagory.

Badatelé F.V. Mareš, Z. Hauptová i J. Smetana na základě biblických souvislostí a křesťanské symboliky odmítli interpretaci figurálního výjevu lva na levínském klenebním svorníku jako heraldického symbolu a považovali jej za symbol tisícileté Kristovy nebeské říše. [22], [63] Pokud paleoslovenisté F.V. Mareš a Z. Hauptová datují staroslověnský nápis na levínském reliéfu do 2. pol. 12. století, pak by měl být tento nápis v časovém souladu s dobou vzniku vyobrazení lva. J. Cibulka považoval klenební svorník s figurálním reliéfem lva za architektonický prvek gotický a datoval ho společně s původní chrámovou stavbou v Levíně, o níž však nic kromě svorníku nevíme, do konce 13. století. Tvrdil, že „absolutně nemůže být z doby starší, než je polovina XIII. století, kdy se u nás začala ujímat gotická architektura.“⁶⁸ To znamená, že svorník mohl podle Cibulky vzniknout až po pol. 13. století.⁶⁹

Raně středověký člověk však nebyl jen člověkem hluboce věřícím, zbožným a nábožným, člověkem Církve, ale také člověkem světským, potýkajícím se s problémy a nástrahami každodenního všedního života. Náboženské a světské se u něho přirozeně prolínalo. Stejně tak se mohly obě složky jeho myšlení, církevní a světské, prolínat i v jeho písemném a uměleckém stylu a biblický symbol lva se mohl za určitých okolností stát symbolem světským, heraldickým znakem, erbem. Přesto nadále zůstával symbolem křesťanským. Na rozdíl od paleoslovenistů považoval historik V. Brych reliéf lva za symbol panovnické a státní moci a kachle s jeho reliéfem označil za kachle heraldické [6] a spojuje je s přijetím lva do erbu Vladislavem II. Období jeho vlády považoval za dobu rozšíření heraldických znaků s ustálenou podobou lva v Čechách. Nejranějším dokladem lva jsou podle něj románské dlaždice tzv. ostrovske skupiny; [6] pozdější raně gotické kachle se lvem z pol. 13. století měly spojitost s

⁶⁸ Z Cibulkova posudku, viz [35].

⁶⁹ J. Cibulka uvádí, že kompozice figurálního reliéfu lva odkazuje na grafické vzory na pečetích a mincích té doby (z Cibulkova posudku, viz v [35]), ale obraz na mincích a pečetích byl mnohem primitivnější, schematictější než kamenný reliéf, protože rytec pečetí a mincí se vyjadřoval jinými výrazovými prostředky a pracoval jinými technikami než kameník.

královskými městy, královskými hrady a církevními institucemi. [6]⁷⁰ Brych datoval kachle z Prahy a z kostela sv. Jana Křtitele v Ostrově u Davle poměrně pozdně, do prvních desetiletí 14. století, [6] čímž si poněkud odporuje vzhledem k románským dlaždicím tzv. ostrovské skupiny. Navíc je faktem, že od 13. století, jak ukázala J. Richterová, byli heraldičtí gotičtí lvi zobrazení na středověkých kachlích dvouocasí, [58] tedy naopak od lvů starších jednoocasých, románských.

Numismatik J. Pošvář se domníval, že levínský lev je podobný obrazům (heraldického) lva na brakteátech z 13. století (obr. 9)⁷¹ a uvažoval o jejich společné předloze, případně zda mince nebyla předlohou kameníkovi při tvorbě lva na svorníku z Levína. [51] Pokud se jednalo o společnou předlohu, pak podle Pošváře vznikl lev a levínský nápis před r. 1260 (*terminus ante quem*), pokud byla předlohou reliéfu mince, pak lev a nápis vznikly po r. 1260 (*terminus post quem*). Pokud byly brakteáty z 13. století vzorem levínskému lvu, potom by byl tento lev pozdním dílem, což by podporovalo tezi J. Cibulky o vzniku levínského svorníku s reliéfem lva až v 2. pol. 13. století. V tom případě by podle J. Cibulky a J. Pošváře levínský cyrilský nápis se lvem dokládal, že řecko-cyrilská tradice žila v Čechách ještě ve 2. pol. 13. století. Pravděpodobnější se však zdá, že mince z 13. století byly pozdější a měly předlohu v levínském či jiném starším reliéfu (viz reliéfy z Veverří, Blízkého východu a Bulharska). Podpořit tuto tezi by mohl dvojjazyčný řecko-cyrilský nápis na fragmentech oldříšského románského tympanonu datovaný k r. 1150, tedy do pol. 12. století, kam F.V. Mareš a Z. Hauptová datují i levínský nápis.

Již rusista V. Huňáček nadhodil možnost, [30] že levínský lev souvisel s obdobím vlády Vladislava II. Uvádí, že to byl právě on, který během druhé křížové výpravy prošel třemi slovanskými zeměmi, používajícími v liturgii křesťanský východní rítus, Srbskem, Bulharskem a Rusí, a měl prý styky s kyjevským knížectvím a Byzancí, tedy ortodoxním světem a pravoslavným Východem. Jeho doba poskytovala pro vznik levínského cyrilského nápisu a lva všechny předpoklady. Na byzantské konotace ukázala rovněž historička umění D. Stehlíková, která se domnívá, [66], [69], [21] že románská dlaždice z Dolních Chaber se scénou „Daniela v jámě lvové“ měla své inspirační zdroje kromě

⁷⁰ Připomíná i raně gotické dlažby se zobrazeným lvem, většinou až z pol. 14. století, na některých měl lev již královskou korunu.

⁷¹ Vyobrazení viz [51], [61], [20]. Obecněji o brakteátech viz [62], [8].

maloasijského a koptického umění zejména v italském a byzantském uměleckém řemesle a dekorativní plastice a v italizujících a byzantinizujících tendencích otonského⁷² a štaufského umění. Zopakujme jen, že chaberská dlaždice se lvem podobně jako „lví“ dlaždice z Ostrova u Davle, z Vyšehradu a snad také ze Sázavského kláštera byla vyrobena v keramické dílně ostrovského kláštera, fungující již před r. 1130 a až do pol. 13. století. Pracovala tedy bezpochyby v období vlády Vladislava II., který je spojován s přijetím královského, tedy heraldického symbolu lva, a který měl styky jak s byzantským, tak s italským prostředím.

Král zvířat lev (*leo*)⁷³ byl pro svou majestátnost a sílu budící respekt častým symbolem a znakem v náboženském i světském umění. V křesťanství se stal symbolem Krista, jeho nebeské říše a jako Kristův symbol byl znám v křesťanské symbolice na Východě i na Západě. Pro středověkého člověka byl symbolem vzkříšení.⁷⁴ Okřídlený, apokalyptický lev je také symbolem a znamením, atributem evangelisty Marka. Jeho evangelium začíná líčením pobytu sv. Jana Křtitele na poušti, a proto nepřekvapí, že se lev vyskytoval na hliněných

⁷² Otto II. měl za manželku byzantskou „princeznu“ Theofano. Viz [23] a zde další citovaná literatura k tématu.

⁷³ K symbolice lva ve výtvarném umění a křesťanství viz KÜNSTLE, K. 1926-1928. *Ikongraphie der christlichen Kunst*. Freiburg, 1926-1928. FERGUSON, G. 1954. *Signs and Symbols in Christian Art*. New York, 1954. RÉAU, L. 1957. *Iconographie de l'art chrétien*. Paris, 1957. COOPER, J. C. 1959. *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbol*. London, 1959. WHITTICK, A. 1960. *Symbols, Signs and their Meaning*. London, 1960. FORSTNER, D. 1967. *Die Welt der Symbole*. Innsbruck-Wien-München, 1967. *Lexikon der christlichen Kunst*, 1-9. Basel-München-Freiburg-Roma-Wien, 1968. KIRSCHBAUM, E. et al. 1968-1972. *Lexikon der christlichen Ikonographie*. Freiburg im Breisgau, 1968-1972. p. 112-119. (P. Bloch: Löwe). SCHILLER, G. 1971-1972. *Iconography of Christian Art*. London, 1971-1972. ONASCH, K. 1981. *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten*. Leipzig, 1981. HALL, J. 1989. *Dictionary of Subjects and Symbols in Art*. J. Murray, 1989. (trans.: HALL, J. 1991. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha : Mladá fronta, 1991). FOUILLOUX, D. - LANGLOIS, A. - LE MOYGNÉ, A. et. al. 1990. *Dictionnaire culturel de la Bible*. Paris : Nathan/Cerf, 1990. (trans.: FOUILLOUX, D. - LANGLOIS, A. - LE MOYGNÉ, A. et. al. 1992. *Slovník biblické kultury*. Praha : EWA Edition, 1992). STUDENÝ, J. 1992. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. BALCÁREK, P. 2012. Two Byzantine Sylabs of Near-Eastern Origin (A New Contribution to Byzantine Iconography). In *Byzantinoslavica* LXX/1-2, 2012, 137-138.

⁷⁴ Podle bestiářů i Fysiologa/Fiziologa leží lvíčata tři dny po narození mrtvá, dokud je jejich otec – lev nepřivede dýcháním do nozder k životu.

dlaždicích tzv. ostrovské školy právě v kostelech, zasvěcených sv. Janu Křtiteli (jeho Stětí). Také svatí Jeroným, Hadrián, Eufemie a Tekla měli lva jako atribut. Lev byl však symbolem mnohem starším než je křesťanství. Byl prastarým symbolem, vlastním východním íranoidním kulturám, kde byl symbolem pozemských, světských královských říší podobně, jako v jiných případech byl královským ptákem sokol a orel. Královské zvíře lev bylo symbolem Slunce. Pokud jsou plastiky dvou lvů obráceny k sobě zády, symbolizují východ a západ Slunce, východní a západní světovou stranu nebo také včera a zítra. Lev byl povolán k vládě, protože byl symbolem odvahy, síly, divokosti a znamením moudrosti, moci a spravedlnosti vládců. Byl symbolem vládců a králů v mnoha asijských říších a orientálních kulturách, odkud jeho motiv putoval s kočovníky na Západ. Lvi byli strážci trůnů, paláců i chrámů a nacházíme je v Egyptě (palety s vítězným lvem a honem na lva), Asýrii (např. reliéf raněné lvice z Aššurbanipalova paláce a lovecký výjev) a Babylónii (např. vlys se lvy z královského paláce v Súsách). [49]⁷⁵ Byl znám ve starověké parthské říši, v předhelénském Řecku (severovýchodní Lvi brána v Mykenách), znali ho i Skýthové (obr. 10), obyvatelé Velké Moravy (obr. 11)⁷⁶ a středověcí Bulhaři (obr. 14). [31]

Zobrazování lva v architektuře, užitém umění a uměleckém řemesle (portály, dlaždice, klepadla, prsteny) mělo vzory a inspiraci nejen v biblických a evangelních textech, ale vycházelo rovněž z přírodovědných spisků o reálných i fantaskních zvířatech (*Peri zoon historiai*, tzv. *fysiologů*). *Fysiologos*, [68], [70], [71], [72] anonymní řecká lidová, patrně kolektivní kniha, jejíž vznik je kladen do konce starověku (Alexandrie 2.-3. stol.); měl 50 hlav a symbolicky s moralistickou tendencí vysvětloval vlastnosti zvířat. Náboženské a alegorické komentáře čerpal *Fysiologos* ze Starého a Nového zákona i z Talmudu. O jeho oblíbenosti v byzantském prostředí svědčí skutečnost, že byl dochován v mnoha rukopisech a paraboly ze zvířecí říše z něj čerpali církevní otcové i kronikáři (Órigenés, Efreim Syrský, Basileios Veliký, Ambrosius, Iónnés Chrysostomos, Geórgios Pisidés, Michaél Glykas). Je nasnadě, že byl přeložen do řady jazyků (syrština,

⁷⁵ Viz také Procesní cesta a Ištařina brána v Babylónu z 6. stol. př. n.l. (Pergamské muzeum v Berlíně) anebo GODARD, A. 1965. *The art of Iran*. London, 1965, obr. 47).

⁷⁶ Zobrazení lvů na dvou velkomoravských štítkových bronzových prstenech z 10.-11. století z lokality Ducové na Slovensku, které B. Chropovský mylně považoval za gryfy. [11]

latina, církevní slovanština, stará čeština, etc.).⁷⁷ Slovanská verze *Fiziologu*, [73] známá z pozdějších opisů z 15.–18. století bulharské, ruské a srbské redakce, je z 11.-12. století. Byla-li zdrojem a inspirací tvůrce levínského lva tato pramenná základna, pak je otázkou, zda byl podnětem řecký nebo slovanský *Fysiologos/Fiziolog*, řecká Byzanc či slovanský Balkán? V obou prostředích se Vladislav II. pohyboval a měl možnost setkat se s řeckou i slovanskou verzí textu, odkud mohl převzít lva jako heraldický symbol.

Na základě našich úvah jsme dospěli k závěru, že v případě reliéfu lva na klenebním svorníku z Levína šlo o památku románskou, vzniklou kolem pol. 12. století, což naznačuje i analýza cyrilského nápisu provedená paleoslovenisty. Motiv, určitá primitivnost a jednoduchost provedení reliéfu, přežívání cyrilice a historické konotace ukazují na dobu románskou. Konec vlády Vladislava II. je přechodným obdobím mezi románským a gotickým slohem.⁷⁸ Na církevních a světských stavbách se díky přestavbám románských objektů na gotické oba stavitelské slohy prolínají a vzájemně ovlivňují a můžeme tak mluvit o románském umění s gotizujícími prvky nebo o gotickém stylu s přetrvávajícími prvky románskými. Skutečnost, že reliéf lva a cyrilský nápis je zobrazen na gotickém klenebním svorníku (ostatně již v (pozdě) románské architektuře se objevuje žebrová klenba, typický prvek gotické architektury) můžeme tedy hypoteticky i teoreticky vysvětlit. Na základě předchozí srovnávací analýzy se domníváme, že reliéf levínského lva románského charakteru na desce s cyrilským nápisem se nacházel na původně románském kamenném bloku pocházejícím z původně románské stavby (z evínského hradu, hradní kaple, rotundy či úplně odjinud?). Po její destrukci byla deska s reliéfem románského lva opracována a použita, osazena druhotně, na gotický klenební svorník, který pak J. Cibulka datoval o století později, do 2. pol. 13. století a do epochy gotické. Druhotně či dodatečně, jak to známe z druhých případů, se osazovaly svorníky i na jiných gotických stavbách.⁷⁹ Emblém jednoocasého lva je podle jeho provedení románský a deska z levínského klenebního svorníku s jeho reliéfem a

⁷⁷ Viz také latinský tzv. fyziolog.

⁷⁸ V románském slohu se stavěly církevní (kostely, kláštery) i světské stavby (hrady s věží, hradbami, obytným palácem). Merhautová a Třeštík považují za přechodnou dobu období vlády Vladislava II., Přemysla Otakara I. a Václava I. Koncem 12. a na začátku 13. století románský sloh doznívá a nastupuje ze Západu styl gotický, šířený prostřednictvím pevnostní a klášterní architektury. [38]

⁷⁹ Sázava, kapitulní síň, klenební svorník s dodatečně osazeným erbem, viz obr. 41 v [55].

cyrilským nápisem je tedy původně románská z doby Vladislavovy. Pocházela podobně jako fragmenty oldříšského tympanonu⁸⁰ z románského objektu, a patrně, pokud nebyla předmětem zahraničního importu, i z domácí dílny. Srovnáme-li lva v širším euroasijském kontextu, pak levínský lev se podobá lvu z Blízkého východu (snad z Palestiny), spodobněným na kamenné desce (obr. 12) z přelomu 6./7. století.⁸¹ Podobá se i lvům na tympanonu farního kostela Panny Marie v anglickém Upleadon v gloucesterském hrabství, kteří jsou z 11. století (obr. 13) [44] a mají ocas se střapcem obtočený pod nohama směrem nahoru podobně jako lev na plaketě, pocházející z bulharského prostředí, nalezený v lokalitě Stara Zagora a datovaný do 11.–12. století (obr. 14) [31] či lev na vyšehradské románské dlaždici (obr. 7). Podobnost lze nalézt i u lvů na románském tympanonu kaple Matky Boží z Veverí (obr. 4).

V Čechách byl lev spojován s heraldickou legendou o Bruncvíkovi, dle legendy z „Dalimilovy kroniky“ obdržel Vladislav II. za pomoc římskému císaři Friedrichu II. Barbarossovi při obléhání Milána r. 1158 dědičný královský titul a přijal nový erb, nový heraldický symbol. Přemyslovská (tzv. plaménková) orlice byla nahrazena stříbrným jednoocasým lvem v červeném poli.⁸² Teprve Přemysl Otakar I. používal dvouocasého lva ve znaku a první doklad jeho existence je z r. 1247, kdy jej použil jako erbovní znamení moravský markrabě Přemysl Otakar II.⁸³ Jednoocasý, později dvouocasý lev byl a je znakem a symbolem Čech⁸⁴

⁸⁰ A. Merhautová považuje tympanon z románského hradu Oldříš za výrobek domácí dílny. [41], [38]

⁸¹ Viz obrázek na 137. [74]

⁸² Nicméně lev i orlice se do konce 12. století objevují na mincích *promiskue*.

⁸³ Dvouocasý stříbrný lev v červeném poli je zobrazen na čabrace koně stejně jako moravská orlice (též na praporci) na jeho jezdeckém portrétu na miniatuře z Gelnhausenova kodexu z přelomu 14./15. století; jde ovšem o retrospekci. První barevné vyobrazení českého lva je vidět na fresce v pozdně románském paláci hradu Gozzoburg v Kremži ze 70. let 13. století.

⁸⁴ Symbolem Moravy a Slezska se staly orlice (na malém československém a malém českém státním znaku). Orel/orlice (*aquila*, *ae. f.*) s kořeny v římské imperiální ideologii byl symbolem starověké římské říše, posléze říše byzantské, kde byl dvouhlavý a vyskytuje se na znacích států – jejích dědiců (Rusko); byl i symbolem byzantských, srbských a bulharských panovnických rodů. Orla používala i (římská) říše národa německého, rakousko-uherská říše (habsburské Rakousko) a spolkové Německo a Rakousko. Také řada starých českých a moravských rodů (Lobkowiczové, Kolowratové, Žerotínové) měla ve znaku orlici. Termíny heraldických symbolů (*aquila*, *ae. f.*; *leo*, *onis*, *m.*) v českém prostředí gendrově varují.

v Českém království, v Československé a České republice. Spojujeme-li příchod heraldického lva do Čech s románskou dobou Vladislava II., pak lev v erbu mohl být umístěn na majetku královském a šlechtickém (Markvartici, Michalovici) a byl vedle symbolu církevního i heraldickým znakem, architektonickým prvkem, byl spojen s donátorstvím, s vlastnictvím majetku, s přestavbou objektu, s rozmnožitelem majetku, s úřadem, se zemskou správou a zřízením. Zobrazení lva přežilo od starověku, přes středověk až do novověku a objevuje se na státních znacích.

Ideovým zdrojem a „předobrazem“ románského lva z Levína mohly být: 1. písemné památky: a/ biblické a evangelní texty; b/ řecký byzantský nebo církevněslovanský přírodovědný spis *Fysiologus/Fiziolog*; 2. zahraniční vzory a památky se zobrazením lva, případně importy; 3. heraldické znaky a mince. V předkřesťanských kulturách představoval lev především symbol vitálního života a vládnoucí moci, v christianizované společnosti v křesťanské literatuře a umění vystupuje navíc jako křesťanský symbol. V křesťanském středověku měl tedy lev několik symbolických významů a rovin: na jedné straně byl symbolem Krista a jeho nebeské říše, na druhé symbolem panovnické moci a síly s konotacemi v oblasti středověkého vědeckého poznání, středověké heraldiky, sfragistiky a numismatiky.

Obrazová příloha:

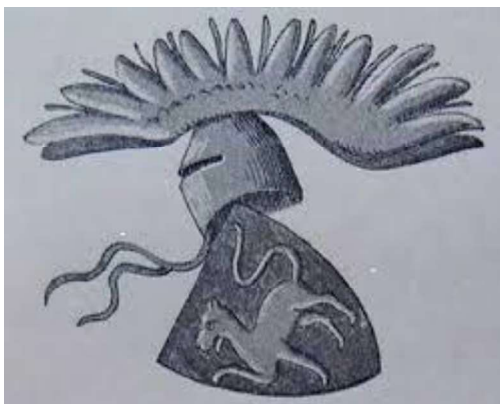

Obr. 1 a, b: Lev s cyrilským nápisem, reliéf na pískovcové desce, Levín.

Obr. 2: Románský tympanon s nápisy ze zaniklého hradu Oldříš

Obr. 3: Lev – znak rodu Markvarticů na erbu

Obr. 4: Lvi na románském tympanonu kaple u hradu Veveří

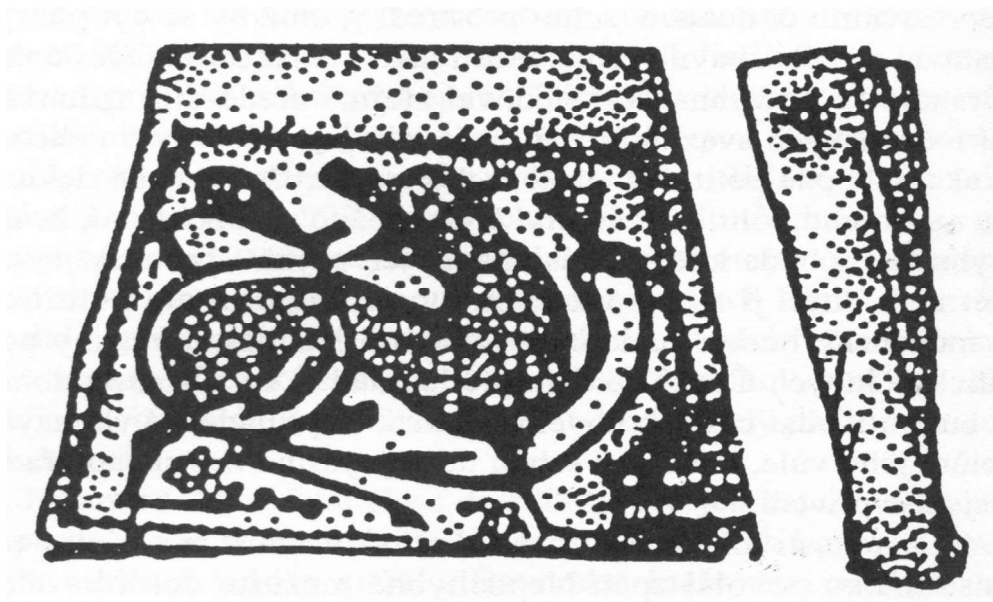
Obr. 5: „Daniel v jámě lvové“, reliéf, dlaždice, kostel Stěti sv. Jana Křtitele, Dolní Chabry

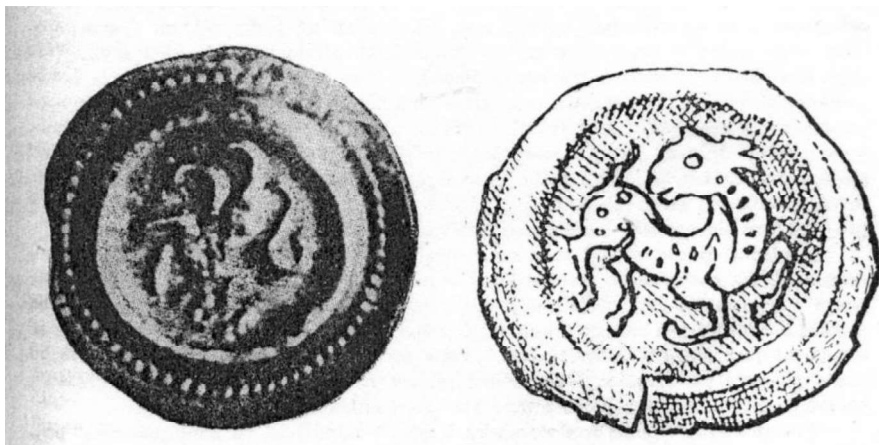
Obr. 6: Lev na dlaždici, reliéf, benediktinský klášter, Ostrov u Davle

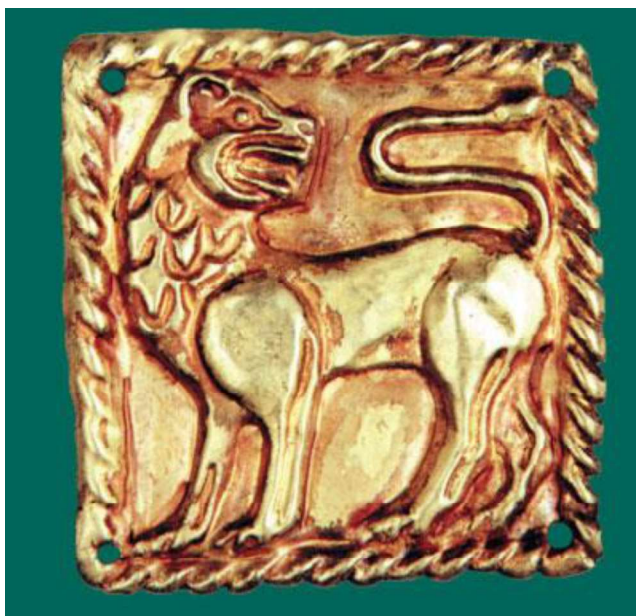
Obr. 7: Lev na dlaždici, reliéf, kostel sv. Vavřince, Praha-Vyšehrad

Obr. 8: Lev na kaptorze, Dobrovíz u Prahy

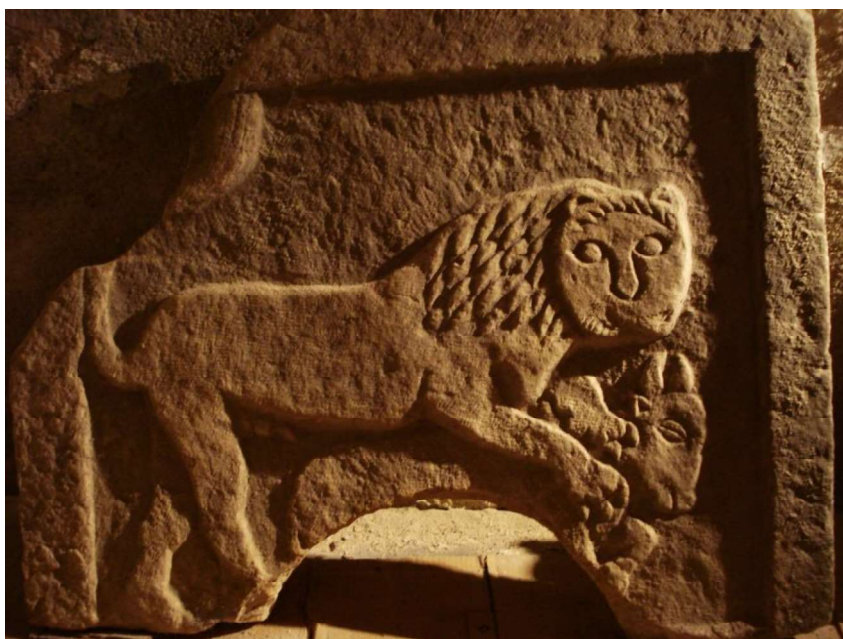
Obr. 9: Mince-brakteáty

Obr. 10: Skýtský lev

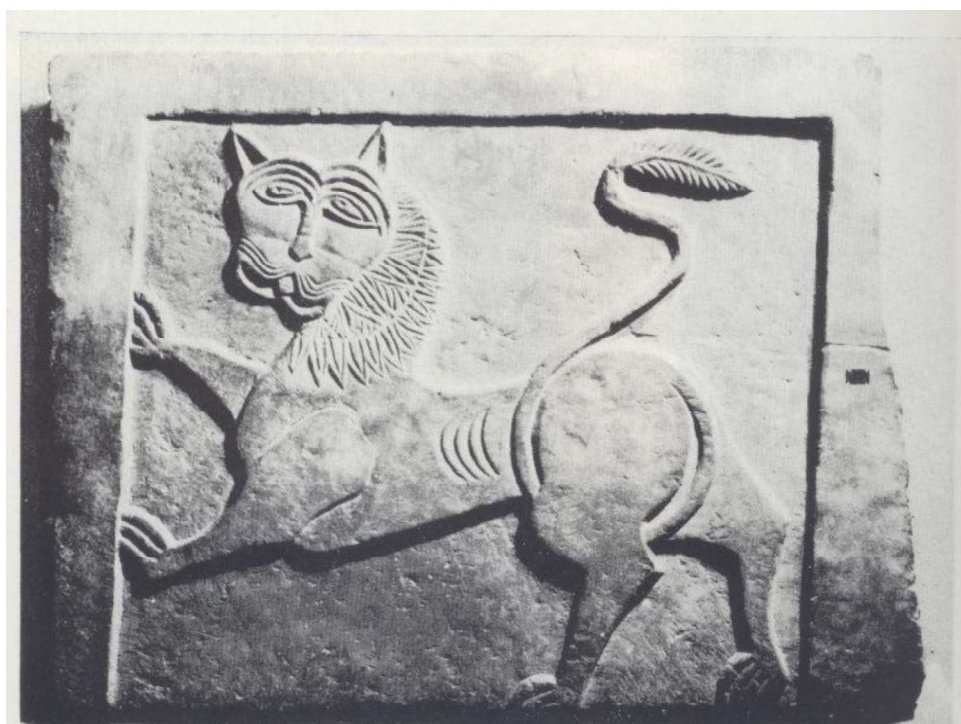
Obr. 11: Lvi na velkomoravských štítkových bronzových prstenech, Ducové, Slovensko

Obr. 12: Lev, byzantská kamenná deska, Blízký východ – Palestina

Obr. 13: Lvi na tympanonu, Upleadon, Anglie (detail)

Obr. 14: Lev, Stara Zagora, Bulharsko

SUMMARY

The Levín inscription with the lion depiction is located on the vault bolt, which comes from the defunct Gothic parish church in Levín, and therefore the relief of the lion on the bolt is associated with the coat of arms of the founder of the church. In the past, several researchers dealt with the Levín stud with an inscription and a relief figure (Fig. 1 a, b). It is the first evidence of an epigraphic Cyrillic on Czech soil and the inscription was placed in the second half of the 12th century or at the beginning of the 13th century. The Levin inscription is accompanied by an animal relief. The existence of Levín in the 12th century is documented by preserved documentary material. Based on this, the scholars believed that in 1169 Vladislav II donated. to the Hospitaller Order of the Knights of Malta - Johanites, warriors devoted to God and the Gospel, which he brought to Bohemia from 1156–1159. They held Levín until 1547. The Early Medieval man was not only a deeply religious, pious and religious man, a man of the Church, but also a worldly man, struggling with the problems and pitfalls of everyday life. Religious and secular naturally blended with him. According to him, the earliest evidence of the lion is the Romanesque tiles of the so-called island group. The Levin lion is like the images of a (heraldic) lion on the 13th century bracteates. If the 13th century bracteates were a model for the Levin lion, then this lion would be a late work, which would support the thesis of the emergence of a Levin bolt with the relief of the lion only in the second half of the 13th century. The lion (leo), the king of animals, was a frequent symbol and emblem in both religious and secular art because of its majesty and force-generating respect. In Christianity it became a symbol of Christ, his heavenly empire, and as a symbol of Christ was known in Christian symbolism in the East and West. For the medieval man, it was a symbol of resurrection. The winged, apocalyptic lion is also a symbol and sign, an attribute of the Evangelist Mark. The depiction of a lion in architecture, applied arts and craft (portals, tiles, knockers, rings) was inspired not only in biblical and gospel texts, but also based on scientific writings on real and fantasy animals. We concluded that the relief of the lion on the vault bolt from Levín was a Romanesque monument, which was built around the mid-12th century, which is also indicated by an analysis of the Cyrillic inscription carried out by the Paleoslavians. The relief of a Levinian lion of Romanesque character on a plate with a Cyrillic inscription was on an originally Romanesque stone block originating from an originally Romanesque building. After its destruction, the plaque with the relief of a Roman lion was worked and used, mounted secondarily, on a Gothic vault bolt

REFERENCES

1. ANDĚL, R., et al. 1984. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku : Severní Čechy*. Praha, 1984. 661s.
2. BLÁHOVÁ, E. 1986. *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu*. Praha : Univerzita Karlova, 1986.
3. BLÁHOVÁ, E. 1988. Staroslověnská literární činnost Sázavského kláštera. In REICHERTOVÁ, K. - BLÁHOVÁ, E. - V. DVOŘÁKOVÁ, V., et al. (eds.). 1988. *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. [edice Památky, sv. 38]. Praha : Odeon, 1988. s. 104-113. (Uloženo: Kapitulní knihovna pražská, nyní Archiv Pražského hradu, sign. A CLXXIII.)
4. BOHÁČ, Z. 1999. *Ostrov, Tisíciletá historie zmařeného kláštera*. Jílové u Prahy, 1999.
5. BRYCH, V. - STEHLÍKOVÁ, D. (eds.). 2003. *1000 let kláštera na Ostrově : Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku*. Praha, 2003.
6. BRYCH, V. 2004. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní : Výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha, 2004.
7. BRYCH, V.V. - STEHLÍKOVÁ, D. - ŽEGKLITZ, J. 1990. *Pražské kachle doby gotické a renesanční : Katalog výstavy*. Praha, 1990.
8. CACH, F. 1974. *Nejstarší české mince : Díl III. : České a moravské mince doby brakteátové*. Praha, 1974.
9. CHARVÁT, P. 2011. *Václav, kníže Čechů*. Vyšehrad-Praha, 2011. 196s. ISBN 978-80-7429-168-5.
10. CHARVÁTOVÁ, K. 1998. *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 : I*. Praha, 1998
11. CHROPOVSKÝ, B. 1989. *Slované*. Praha 1989.
12. DACÍK, T. 2000. *Hrad Veveří. Mýtus, historie, skutečnost*. Brno : SVAN, 2000. 150s. ISBN 80-85956-16-0.
13. DINEKOV, P. - KUEV, K. - PETKANOV, A. 1978. *Christomatija po starobálgarska literatura*. Sofija : Nauka i izkustvo, 1978.
14. DRAGOUN, Z. - TRYML, M. 1977. Předběžné výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8). In *Středověká archeologie a studium počátku měst*. Praha, 1977, 220-224.
15. DRAGOUN, Z. 2002. *Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*. Praha, 2002.

16. DURDÍK, T. 1978. Nástin vývoje českých hradů 12.-13. století. In NEKUDA, V., et al. (eds.). 1978. *Archeologia historica*. Brno-Nitra : Blok, 1978, roč. 3, č. 1, s. 41-52.
17. DURDÍK, T. 1979. Vývoj hradů 13. století v Čechách. In *Folia historica bohémica I*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1979, s. 177-191. ISSN 0231-7494.
18. DURDÍK, T. 2002. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha : Libri, 2002. 734s. ISBN 978-80-7277-402-9.
19. DURDÍK, T. 2008. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů : Dodatky 3*. Praha : Libri 2008. 176s. ISBN 978-80-7277-358-9.
20. FIALA, E. 1895. *České denáry*. Praha, 1895.
21. GOLDSCHMIDT, A. 1914-1923. *Die Elfenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen und sächsischen Kaiser, I-III*. Berlin, 1914-1918-1923.
22. HAUPTOVÁ, Z. 2002. Levínský nápis (Jak dlouho se udržela v Čechách církevněslovanská tradice?). In *Usta ad Albim bohémica*. Ústí nad Labem : Katedra bohemistiky PF UJEP, 2002, vol. 1, issue 1-2, 2002, p. 3-11. ISSN 1213-7618.
23. HAVLÍKOVÁ, L. „Illa imperatrix greca“. Theofano a Adalbertus. K česko-byzantským vztahům na přelomu 1. a 2. tisíciletí. In DANIŠ, M. - M. HURBANIČ, M. - ZERVAN, V. et. al. (eds.). 2014. *Byzantinoslovaca V. Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej*. Bratislava : Byzantologický seminár A. Avenaria pri KVD FiF UK, 2014. s. 160-180. ISBN 978-80-8127-122-9.
24. HAVLÍKOVÁ, L. 2017. Kříž – svastika v archeologických nálezech na Slovensku a na Moravě. In DANIŠ, M. - HURBANIČ, M. - ZERVAN, V. (eds.). *Byzantinoslovaca VI. Zborník k nedožitému jubileu Alexandra Avenaria*. Bratislava : Byzantologický seminár A. Avenaria pri KVD FiF UK, 2017, vol. 6, s. 129-142. ISBN 978-80-8127-201-1.
25. HEJDOVÁ, D. - NECHVÁTAL, B. 1970. Raněstředověké dlaždice v Čechách I-II. In *Památky archeologické*. Praha, 1970, vol. LVIII, (chapter I: p. 100-183; chapter II: p. 395-471).
26. HEJNA, A. 1976. Venkovská sídla 10.-13. století v Čechách. In POULÍK, J. et al. (eds.). 1976. *Archeologické rozhledy*. Praha : Československá akademie věd, vol. XXVIII, 1976, s. 279-290. ISSN 0323-1267.
27. HELICH, J. 1902-1903. Kde ležel hrad Oldříš? In *Památky archeologické a místopisné 20*. Praha, 1902-1903.
28. HORÁLEK, K. 1939. Rajhradské martyrologium Adonis a otázka české cyrilice. In HUJER, O. - HÝSEK, M. - RYBA, B. (eds.). 1939. *Listy filologické*

- Folia philological*. Praha : Jednota českých filologů v Praze, 1939, vol. 66, issue 5/6, p. 23-43;
29. HORÁLEK, K. 1975. K otázce české hlaholice. In PETR, J. - ŠABOUK, S. (eds.). 1975. *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha : Univerzita Karlova, 1975. s. 23–25.
 30. HUŇÁČEK, V. *Sázava v širších vztazích a souvislostech*. In REICHERTOVÁ, K. - BLÁHOVÁ, E. - V. DVOŘÁKOVÁ, V., et al. (eds.). 1988. *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. [edice Památky, sv. 38]. Praha : Odeon, 1988.
 31. *Istorija na Bălgarija II. Părva bălgarska dăržava*. Sofija : Izdatelstvo na BAN, 1981, 433. Lev z raného období (<http://brandnewdaybrandnewadventure.blogspot.cz/2012/11/sofia-bulgarias-city-of-lions.html>), erb bulharského cara Ivana Šišmana z 14. století (http://en.wikipedia.org/wiki/File:Coat_of_arms_ivan_shishman.jpg).
 32. KEJŘ, J. 1987. Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě. In *Právněhistorické studie* 28. 1987.
 33. *Kláster Hradiště*. [online]. [2019-09-14]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hradiste_portal.jpg.
 34. LÍBAL, D. 1994. *Hradiště nad Jizerou*. In HOUŠKOVÁ, D. (ed). 1994. *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku : Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech*. Praha : Unicornis, 1994. s. 53-58. ISBN 80-901587-1-4.
 35. MAREŠ, F. V. 1953. Levínský nápis (epigrafický doklad cyrilice v Čechách). In *Slavia : časopis pro slovanskou filologii*. Praha : Československá akademie věd, 1953, vol. 22. ISSN 0037-6736.
 36. MAREŠ, F. V. 1979. *An Anthology Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin : With an Outline of Czech-Church Slavonic Language and Literature and with a Selected Bibliography*. [Series Slavische Propyläen. Text in Neu - und Nachdrucken, Bd. 127]. München : Fink, 1979. 230p.
 37. MERHAUTOVÁ, A. - RICHTER, M. - SRŠEŇ, L. 1982. Architektonické zlomky z Ostrovského kláštera. In *Sborník Národního muzea*. Praha, 1982.
 38. MERHAUTOVÁ, A. - TŘEŠTÍK, D. 1984. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. [Edice české dějiny, sv. 59]. Praha : Odeon, 1984, 368s.
 39. MERHAUTOVÁ, A. 1971. *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha, 1971.
 40. MERHAUTOVÁ, A. 1990. *Skromné umění*. Praha, 1990.
 41. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, A. 1976. K ikonografii českých raně středověkých tympanonů. In *Umění*. Praha : Ústav dějin umění, Akademie věd České republiky, v. v. i., 1976, vol. XXIV, issue 5, p. 417-428.

42. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, A. 1980. České podlahy s obrazem císaře Nerona. In *Umění*. Praha : Ústav dějin umění, Akademie věd České republiky, v. v. i., 1980, vol. XXVIII, p. 246-258.
43. MOTYKOVÁ-ŠNEIDROVÁ, K. 2002. Archeologický příspěvek k dějinám hradiště a hradu Oldříš. Motyková, Karla. In *Vlastivědný zpravodaj Polabí*. Poděbrady : Polabské muzeum se sídlem v Poděbradech, 2002, vol. 36, s. 46-67.
44. NICHOLSONOVÁ, H. 2008. *Templáři 1120 – 1312*. Brno : Computer press a.s., 2008, 20 (foto N. Nicholson).
45. NICOLLE, D. 2004. *Crusader castles in the Holy Land, 1097–1192*. Oxford : Oxford Press, 2004. (trans.: NICOLLE, D. 2007. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1097–1192*. Praha : Grada publishing a.s. 2007.).
46. NICOLLE, D. 2005. *Crusader Castles in the Holy Land, 1192–1302*. Oxford : Oxford Press, 2005, 19 (trans.: NICOLLE, D. 2005. *Křižácké hrady ve Svaté zemi, 1192–1302*. Praha : Grada publishing a.s., 2009.).
47. PALACKÝ, F. 1939. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I. : Od prvověkosti až do roku 1253*. Praha : L. Mazáč, 1939.
48. PATERA, A. 1978. České a starobulharské glosy XII. Století v latinském rukopise kapitulní knihovny v Praze. In EMLER, J. (ed.). 1878. *Časopis Českého musea*. Praha : Matice česká, 1978, vol. 52, issue 4, s. 536-556. ISSN 1210-9746.
49. PIJOAN, CH. 1973. *Historia del arte*. Tome 1. Barcelona : Salvat Editores, S.A., 1973 (trans.: PIJOAN, CH. 1977. *Dějiny umění 1*. Praha : Odeon, 1977), obr. 50, 52, 241; 242, 252, 269. Viz také Procesní cesta a Ištařina brána v Babylónu z 6. stol. př. n.l. (Pergamské muzeum v Berlíně). GODARD, A. 1965. *The art of Iran*. London, 1965, 112, obr. 47).
50. POCHE, E. 1978. *Umělecké památky Čech 2*. Praha : Academia, 1978.
51. POŠVÁŘ, J. 1955. K levínskému nápisu. In *Slavia : časopis pro slovanskou filologii*. Praha : Československá akademie věd, 1955, vol. 24. ISSN 0037-6736.
52. REICHERTOVÁ, K. - BLÁHOVÁ, E. - V. DVOŘÁKOVÁ, V., et al. (eds.). 1988. *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha : Odeon, 1988.
53. REICHERTOVÁ, K. 1975. Přínos archeologie ke středověké podobě bývalého slovanského kláštera na Sázavě. In *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha : Karlova universita, 1975, s. 27-37.
54. REICHERTOVÁ, K. 1988. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In REICHERTOVÁ, K. - BLÁHOVÁ, E. - V. DVOŘÁKOVÁ, V., et al. (eds.).

1988. *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. [edice Památky, sv. 38]. Praha : Odeon, 1988.
55. REICHERTOVÁ, K. 1988. Slovanský klášter na Sázavě. In REICHERTOVÁ, K. - BLÁHOVÁ, E. - V. DVOŘÁKOVÁ, V., et al. (eds.). 1988. *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. [edice Památky, sv. 38]. Praha : Odeon, 1988. s. 70-103.
 56. RICHTER, M. 1975. České středověké město ve světle archeologických výzkumů. In FILIP, J., et al. 1975. *Archeologické rozhledy*. Praha : Československá akademie věd, 1975, vol. XXVII, s. 245-258. ISSN 0323-1267.
 57. RICHTER, M. 1982. *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*. Praha, 1982.
 58. RICHTEROVÁ, J. 1982. *Středověké kachle*. Praha : Muzeum hlavního města Prahy, 1982.
 59. RITTER, R. 1953. *Châteaux, donjons et places fortes. L'architecture militaire française*. Paris, 1953. DURDÍK, T. 1977. K chronologii obytných věží českého středověkého hradu. In STAVINOHA, J., et al. (eds.). 1977. *Archaeologia historica*. Brno : Blok, 1977, roč. 02, č. 1, s. 221-228.
 60. SEDLÁČEK, A. 1998. *Hrady, zámky a tvrze Království českého : Díl XIV : Litoměřicko a Žatecko*. Praha : Argo, 1998.
 61. SKALSKÝ, G. 1935-1936. Studie o českých a moravských brakteátech III. In *Numismatický časopis československý*. Praha : Numizmatická společnost československá v Praze, 1935–1936, vol. 11-12, p. 1-30.
 62. SKALSKÝ, G. 1946. *Jak došlo v Čechách k ražbě brakteátu*. Praha, 1946.
 63. SMETANA, J. 1978. Tajemství levínského nápisu. In *Českolipsko literární 2*. Česká Lipa : Tisková, ediční a propagační služba MH, 1978, s. 56-71.
 64. SOMMER, P. - WALDHAUSER, J. 2000. Nová etapa archeologického výzkumu opatského chrámu cisterciáckého kláštera Hradiště nad Jizerou (1995 až 1999). In CHARVÁTOVÁ, K. (ed.). 2000. *900 let cisterciáckého řádu : Sborník z konference konané 28.-29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*. Praha : Unicornis, 2000. s. 47-64. ISBN 80-901587-7-3.
 65. SPUNAR, P. 1985. *Kultura českého středověku*. Praha : Odeon, 1985. 560s.
 66. STEHLÍKOVÁ, D. 1986. Příspěvek k ikonografii románské dlaždicové podlahy z Dolních Chab. In *Itálie, Čechy a střední Evropa : Sborník příspěvků z konference DU FFUK*. Praha : UK 1986, s. 97-108.
 67. TRYML, M. *Historie a archeologický výzkum*. [online]. [2019-09-02]. Dostupné z: <http://www.osop-chabry.cz/Kostel-steti-svateho-jana-krtitele.php>.

68. VOGEL, K. 1967. Byzantine science. In HUSSEY, J. M. (ed.). 1967. *The Cambridge medieval history, vol. 4. The Byzantine Empire, part 2. Government, Church and Civilisation*. Cambridge, 1967, 286.
69. VOLBACH, W. F. 1930. *Mittelalterliche Bildwerke aus Italien und Byzanz*. Berlin, 1930.
70. KAIMAKIS, D. 1975. *Der Physiologus nach der ersten Redaction* (Beiträge zur klassischen Philologie, 63). Meisenheim am Glan, 1975.
71. SAMODUROVA, Z. G. 1990. Jestestvennonaučnyje znanija. In *Kultura Vizantiji : IV–pervaja polovina VII v. I*. Moskva : Izdatelstvo Nauka, 1984, s. 420-421.
72. DOSTÁLOVÁ, R. 1990. *Byzantská vzdělanost*. Praha-Vyšehrad, 1990.
73. DINEKOV, P. - KUEV, K. - PETKANOV, A. 1978. *Christomatija po starobălgarska literatura*. Sofija : Nauka i izkustvo, 1978.
74. BALCÁREK, P. 2012. Two Byzantine Sylabs of Near-Eastern Origin (A New Contribution to Byzantine Iconography). In *Byzantinoslavica* 2012, LXX, 1-2, s. 137-138.

ONCE AGAIN ABOUT THE LEVÍN INSCRIPTION. HISTORICAL-ARTISTIC CONTEXT

Lubomíra HAVLÍKOVÁ, emeritus scientist, Institute of Slavonic Studies the CAS, v.v.i., Czech Academy of Science, Valentinská 1, 110 00 Praha 1, Czech republic, department of paleoslav and byzantology, havlikoval@centrum.cz, 00420 286 592 663

Abstract

The Levín's inscription is placed on the slab from sandstone together with a relief of lion. The slab was secondary settled on the Gothic coping stone in Levín's Gothic and successively Baroque church. On the basis of analysis of literature the author attempted to elucidate the whole problems not only from the linguistic and script (writing) point of view, but also in the historical and art-historical context. She shows the survival of Slavonic (Cyrillic) script in Romanesque time (from 12th until 13th centuries) in the Czech milieu, from which era and time the zoomorphic figural relief of lion probably originates, too. It is possible that relief of lion on the slab and his motif were older, how show old theological texts and philosophical thought. The author means that the Cyrillic text and relief of lion have not only their religious connotations and traditions (a lion as a symbol of Jesus Christ and Christianity), but also from the historical standpoint the lion was a lay and heraldic symbol of rulers, government, power, authority and force. The symbol of lion was known in the Ancient epochs, Antiquity, Middle Ages and survives until the present time. The Levín's inscription presents the cultural heritage of the Cyrillo-Methodian mission of two Thessalonian brothers in the Great Moravian Empire.

Keywords

Inscription of Levín, lion of Levín, Paleoslav studies, history, history of arts, heraldry